

Պարսկաստանի Պահանջները Հատուկեան Վեհաժողովից

Ինչպէս յայտնի է, Պարսկաստանը համաշխարհային պատերազմում մնաց չէզոք, թէեւ նրա հողը թատերարեմ դարձաւ պատերազմող կողմերի համար: Պարսկաստանի հիւսիսից, հարաւից եւ արեւմուտքից ներս խուժեցին ռուսական, անգլիական ու թիւրքական բանակները, պարսկական հողի վրա տեղաւորեցին ինչպէս իրենց տանը եւ անհաշիւ վնաս հասցրին երկրին ու ժողովրդին: Այն ժամանակեայ պարսից կառավարութիւնը ի վիճակի չէր պաշտպանելու եւ պետութեան անձեռնմխելիութիւնը ապահովելու:

Երբ պատերազմը վերջացաւ եւ ամէն ժողովուրդ հանդէս եկաւ իր պահանջներով, Պարսկաստանն էլ, բնականաբար, չէր կարող լուռ մնալ: 1919 թ. մարտին, Փարիզում, պարսից արտաքին գործոց նախարար Մուշաէր – Օլ – Մեմալէք, յանուն Պարսկաստանի կառավարութեան, Հաշտութեան Վեհաժողովին ներկայացրեց մի յուշագիր, որ ձեւակերպում էր իր երկրի քաղաքական, իրաւական եւ տնտեսական պահանջները: Այդ յուշագիրը ժամանակին հրատարակած է առանձին գրքոյկով^{*)}:

Այդ վաւերագրի վրա ժամանակին ուշադրութիւն դարձել է եւ Հայաստանում: Երեւանի «Յառաջ» թերթը մի շարք յօդածներ նրբիւրեց նրան: Նրանով զբաղւել է եւ Հ. Հ. Պատւիրակութիւնը Փարիզում: Որպէս պարսից ազգային բաղձանքները արտայայտող մի փաստաթուղթ – թէկուզ միայն որոշ շրջանի համար – նա արժանի է ամենալուրջ ուշադրութեան: Այդ պատճառով մենք աւելորդ չենք համարում առաջ բերել նրա ամփոփումը «Վէժ»-ում:

Մուշաէր – Օլ – Մեմալէքի յուշագիրը բաղկացած է երեք մասից: Առաջինում ներկայացւած են Պարսկաստանի քաղաքական, իրաւական եւ տնտեսական անկախութեան վերաբերող պահանջները: Երկրորդ՝ հողային խնդիրներ: Եւ երրորդ՝ հատուցման իրաւունք: Այդ կարգով էլ տանք յուշագրի բովանդակութիւնը:

^{*)} “Revendications de la Perse devant la Conférence des Préliminaires de Paix à Paris”. Paris, Mars, 1919.

Ա. — ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԻՐԱՒԱ-
ԿԱՆ ԵՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐ. — Պարսից կառավարութիւնը այս
տեղ կէտ առ կէտ խօսում է այն անիրաւութիւնների մասին, որ
Ռուսաստանը, Անգլիան եւ Թիւրքիան դործել են Պարսկաստանի
նկատմամբ, ապա բանաձեւում է հետեւեալ պահանջները.

ա) Վերջնականապէս ջնջել 1907 թ. ուստանդլիական համա-
ձայնութիւնը՝ չեղեալ համարելով նրանից բխած հետեւանքները:

բ) Ջնջել 1910 թ. Յուլազիքը, որով արգիւրում է քաղաքական
կամ ռազմագիտական նշանակութիւն ունեցող մենաշնորհներ տալը
օտարներին:

գ) Ջնջած համարել 1911 թ. վերջնագիրը, որով Պարսկաստա-
նի վրա պարտաւորութիւն է դրում առանց Ռուսաստանի եւ Անգ-
լիայի հաւանութեան օտար պաշտօնեաներ չհրաւիրել:

դ) Օտար պետութիւնները Պարսկաստանում պարսկահպատակ-
ներին չհովանաւորեն:

ե) Օտար պետութիւնները դադարեն Պարսկաստանի ներքին գոր-
ծերին խառնել:

զ) Հարկերի վճարման խնդրում օտարականները դրեն հաւա-
սար վիճակի մէջ պարսիկների հետ:

է) Օտար զինւած ուժերն ու հիւպատոսական պահակները հե-
ռանան պարսկական հողից:

ը) Վերաքննութեան ենթարկել Պարսկաստանի կնքած դաշնագը-
րերը օտար երկրների հետ՝ յայտաւելու համար Պարսկաստանի քա-
ղաքական, տնտեսական եւ իրաւական անկախութեան սպառնացող
յօդւածները:

թ) Վերաքննել օտարների ստացած մենաշնորհները եւ ջնջել
Պարսկաստանի տնտեսական շահերին վնասող պայմանները:

ժ) Պարսկաստանը իրաւունք ունենայ մաքսային սակազներ հը-
րատարակելու կամ վերաքննելու ազատօրէն. վերացնել օտար ապ-
րանքների ազատ փոխանցման (տրանզիտ) արգելքը:

Բ. — ՀՈՂԱՅԻՆ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐ. — Այս մասը պարսից կառավարու-
թիւնը հիմնաւորում է բնական, ազգագրական եւ պատմական տը-
եալներով: Պարսկաստանը բնական սահմաններ ունեցող աշխարհա-
գրական միաւոր է. նա տարածւում է Ամու Դարիա գետի, Կովկա-
սեան լեռների, Եփրատ ու Տիգրիս գետերի եւ Պարսից Ծոցի միջեւ:
Ազգագրական տեսակէտից նա միշտ մեծ մասամբ բռնւած է եղել
միեւնոյն՝ իրանական ցեղին պատկանող ժողովուրդներով: Այս տա-
րածութեան վրա հիմնւած կայսրութիւնները միշտ կրել են իրանա-

կան բնոյթ: Այս հողամասին միշտ տիրել են պարսիկները: Միայն 19-րդ դարից սկսած, ներքին քաղաքացիական կռիւներից տկարացած Պարսկաստանը, ստիպւած եղաւ տեղի տալ հիւսիսից Ռուսաստանի եւ արեւմուտքից Թիւրքիայի առջեւ:

Այնուհետեւ Յուշագրում արւում է ռուսական եւ թիւրքական գրաւումների հակիրճ պատմութիւնը: Երկու թշնամի պետութիւններն էլ մեծ հարւած են հասցրել Պարսկաստանին, խլել նրա հողերը, զրկել տնտեսապէս: Այժմ, Հաշտութեան Վեհաժողովից Պարսկաստանը «յանուն իրաւունքի եւ արդարութեան պահանջում է իրեն վերադարձնել բռնութեամբ եւ անարգար կերպով խլած հողամասերը: Նա պահանջում է, որ իր սահմանները որոշեն իրաւունքի եւ բնութեան կանոնների համաձայն, այնպէ՛ս, որ այսուհետեւ նա պաշտպանւած լինի իր հարեւանների ներխուժումներից»:

Պարսկաստանը դնում է հետեւեալ հողային պահանջները.

«ա) ՀԻՒՄԻՍ-ԱՐԵՒԵԼՔԻՅ ԿԱՍՊԻԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԸ: Այս շրջանը միշտ Պարսկաստանի մասն է կազմել: Նա նոյն իսկ դիտւում է որպէս պարսիկ ազգութեան մի հնոց: Շատ մեծահոջակ պարսիկներ՝ բանաստեղծներ, գրագէտներ, գիտնականներ, փիլիսոփաներ՝ ծագումով այս շրջանից են: Պարսիկէնը տարածւած է այստեղ: Նա խօսւում է նոյն իսկ աւելի հեռուները, մինչեւ Բուխարա ու Սամարկանդ: Այս շրջանների բնակիչները մեծ մասամբ պարսիկներ են (քիւրդ, տաճիկ, դաղթական պարսիկներ): Միւսները թիւրքմէններ են, նոյն ցեղերից, որ ապրում են պարսիկներին պատկանող Աստորաբադի շրջանում: Նրանք շատ մօտ յարաբերութեան մէջ են սահմանի միւս կողմը դնւող հայրենակիցների հետ: Վերջերս, երբ ռուսական յեղափոխութեան հետեւանքով Ռուսաստանում առաջ եկան խառնակութիւններ, կասպիական շրջանի բնակիչները, ի մասնաւորի դաշտաբնակ թիւրքմէնները, բոլշեւիկեան թալաններից եւ սպանութիւններից ազատւելու համար, օգնութիւն խնդրեցին Պարսկաստանից՝ բաղձանք յայտնելով վերադառնալ մայր-հայրենիքի ծոցը: Պարսից կառավարութիւնը ընթացք տւեց նրանց խնդրանքին ե զօրք ուղարկեց, որոնք նրանց պաշտպանեցին եւ վերջ տւին բոլշեւիկեան յարձակումներին:

«բ) ՀԻՒՄԻՍՈՒՄ ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱՋԱՆԵՐԻ ՀԵՏԵՒԱՆՔՈՎ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՅ ԽԼԻԱԾ ՔԱՂԱՔՆԵՐՆ ՈՒ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԸ: ԿԸ ՅԻՇԵՆՔ ԲԱԳՈՒՆ, ՇԻՐՎԱՆԸ, ԴԵՐԲԵՆՏԸ, ՇԱՔՔԻՆ, ՇԱՄԱԽԻՆ, ԳԵԱՆՋԱՆ (ԵԼԻՋԱԻԵՏՊՈԼ), ՂԱՐԱԲԱՂԸ, ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԸ, ԵՐԵՒԱՆԸ:

Այս շրջանները պէտք է վերադարձնին Պարսկաստանին, որովհետեւ նրանք առաջ էլ կազմել են այս երկրի մասը: Նրանց բնակիչները ճնշիչ մեծամասնութեամբ մահմետականներ են եւ մեծ մասը ծագումով ու ցեղով պարսիկ: Վերջապէս ամէն տեսակէտից՝ պատմական, աշխարհադրական, տնտեսական, առեւտրական, կրօնական, մշակութային՝ նրանք կապւած են Պարսկաստանին: Ի վերջոյ, բոլորովին վերջերս, այս շրջանների բնակիչները մեծ մասը դիմեց Թէհրանի կառավարութեան՝ խնդրելով նրա հովանաւորութիւնը եւ բաղձանք յայտնեց վերադառնալու Պարսկաստանին:

«դ) ԱՐԵՒՄՈՒՏՔՈՒՄ՝ ՔԻԻՐՏԻՍՏԱՆԻ ՄԻ ՄԱՍԸ, ՈՐ ՄԱՍ ԷՐ ԿԱԶՄՈՒՄ ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹԵԱՆ:

Քիւրտիստանը մի երկիր է, որ բնակեցւած է ցեղով ու լեզուով պարսիկ եւ կրօնքով մահմետական ժողովրդով: Այս երկիրը բաժնւել էր Պարսկաստանի եւ Թիւրքիայի միջեւ: Պարսկական մասի մէջ մտնում են.

ա) Սուլէյմանիէի շրջանը, որ խլել է Պարսկաստանից էրզրուումի դաշնադրով եւ որ ամենայն իրաւամբ պէտք է վերադարձնի Պարսկաստանին:

բ) Օսմանեան Քիւրտիստանի մնացած մասը, որ աղգադրական, աշխարհադրական, կրօնական եւ այլ պատճառներով կապւած է Պարսկաստանին եւ բնական կերպով պէտք է կցւի այս երկրին, մանաւանդ որ քիւրտ կրօնապետներն ու երեւելիները ցանկութիւն են յայտնել միանալու Պարսկաստանին:»

դ) Այս կէտում խօսւում է Միջագետքի սրբալայրերի մասին, որոնք գտնւում են ծագումով պարսիկ եւ կրօնքով մահմետական տարրի ձեռքը: Պարսից կառավարութիւնը խնդրում է վեհաժողովից, որ «Միջագետքի հարցը կարգադրելիս իր առաջնակարգ շահերն էլ ապահովւին»:

Գ. — ՀՍՏՈՒՅՄԱՆ ԻՐԱՒՈՒՆՔ — Յուշագիրը հանգամանօրէն յիշում է Պարսկաստանի պատերազմի ընթացքում կրած վնասները, որոնք բաժանւում են երեք կարգի. ա) Ռուսաստանի հասցրած վնասները, բ) Թիւրքիայի հասցրած վնասները, գ) Գերմանիայի պատասխանատուութիւնը: Վնասի տեսակներն են՝ մարդկային զոհեր, հանրային եւ անհատական ստացւածքների փճացում, շէնքերի, կալածների, անասունների, երկրագործական գործիքների եւ մթերքների, փոխադրական միջոցների, զէնքի ու ռազմամթերքի եւ այլ նիւթերի կորուստ, պետական հասոյթներին, առեւտրին հասցւած հարւած, պարսկահպատակների կրած վնասները արտասահմանում,

Թիւրքիայում ապրող պարսկահայատականների կրած նիւթական ու բարոյական զրկանքը բռնի զինւորագրութիւնից եւ այլն:

Այս բոլորի հիման վրա պարսից կառավարութիւնը պահանջում է.

ա) Ռուսաստանի հասցրած վնասի դիմաց ջնջւած յայտարարել Ռուսաստանի արած փոխառութիւնները Պարսկաստանին, ջնջել Ռուսաստանի եւ ռուսահայատականների ստացած մենաշնորհները Պարսկաստանում, դրաւել ռուս պետական գոյքերը Պարսկաստանում:

բ) Թիւրքիայի հասցրած վնասը արձանագրել Թիւրքական պարտքի հաշւում:

գ) Գերմանիայի հասցրած վնասը առնել նրա վճարելիք հատուցումներից:

Հաշտութեան Վեհաժողովը ընթացք չտւեց Պարսկաստանի պահանջներին: Նրանք մնացին թղթի վրա մեռած տառ, ինչպէս վեհաժողովին ներկայացրած ուրիշ շատ, ոչ պակաս «խիզախ» պահանջներ: Նրանց արժէքը այսօր սոսկ այնքան է, որքան որ բնորոշում են այն ուղիները, որոնցով հետաքրքրւած է պարսիկ քաղաքական միտքը:

Ի վերջոյ, մի ականարկ էլ Յուշագրին կցւած քարտէսին: Այնտեղ կարմիր գոյնով նշանակւած են պարսիկների պահանջած հողամասերը եւ կապոյտ գոյնով քրտարնակ այն շրջանները, որոնց կցումը Պարսկաստանին համարւում է ցանկալի: Առաջին կարգի հողերի մէջ մտնում են՝ ա) ամբողջ Անդրկասպեան երկիրը՝ սկսելով Արալ Ծովի հիւսիս-արեւմտեան անկիւնից՝ Ամու Դարիայի հովտով մինչեւ Բուխարայի եւ Աֆղանիստանի միացման վայրը, հարաւում՝ դրեթէ Հէրաթի մօտ, հիւսիսում՝ ուղիղ գծով Արալի հիւսիս-արեւմտեան անկիւնից դէպի Կասպից Ծով եւ արեւմտքում՝ Կասպից Ծովը: Բ) Կովկասում ամբողջ Ալդրէջանը, Դերբէնտից սկսած, Զաքաթալայի վրայով դէպի Լոռի ու Շիրակ, Կարսի արեւելքով դէպի 1914թ. սահմանագիծը՝ մէջը առնելով Կաղզանից դէպի արեւելք ընկած բոլոր հողամասերը, այսինքն՝ ամբողջ Ռուսահայաստանը: Գ) Սուէշ-մանիէի շրջանը:

Երկրորդ կարգի հողերի մէջ մտնում են Թիւրքահայաստանի մեծ մասը եւ դրեթէ ամբողջ Քիւրտիստանը: Սահմանագիծը սկսում է Մուշի հիւսիսից, մինչեւ Խարբերդի հիւսիսակողմը, ապա Եփրատով իջնում է հարաւ եւ Սամարայից վեր կտրելով Տիգրիսը՝ գնում միանում է պարսկական սահմանին Սերիպուլի շրջանում: